

УДК 007 : 304 : 070

РЕСУРСИ СОЦІАЛЬНОЇ НАУКОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ В АСПЕКТІ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОГО ТЕРМІНОЗНАВСТВА У РОКИ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ

Марія Комова

Національний університет “Львівська політехніка”,
вул. Ст. Бандери, 12, 79013, Львів, Україна, e-mail: maria.komova@gmail.com

У статті висвітлено процеси формування ресурсів соціальної наукової комунікації в аспекті розвитку українського термінознавства.

Ключові слова: соціальна комунікація, документ, термінологія.

Постановка проблеми. Небувалого розмаху набули термінознавчі дослідження з проголошенням незалежності України, з набуттям українською мовою статусу державної, з розширенням функціонально-стильового використання української мови. Терміносистема сучасної української мови є потужною лінгвістичною базою соціальних комунікацій, на основі якої формуються, усталюються і функціонують усі сфери науково-професійної діяльності. Термінологія є комунікативним чинником у передаванні соціальної інформації. Саме з допомогою наукової термінології відбувається кодування та декодування наукової інформації, наукових понять у каналах комунікації і, таким чином, поширення соціальної наукової інформації.

Мета статті — вивчення ресурсів соціальної наукової комунікації в контексті розвитку українського термінознавства за часів незалежної України, виявлення видової і галузевої структури наукових праць з українського термінознавства.

У межах наукового напрямку “Дослідження процесів становлення окремих терміносистем” опубліковано монографії з питань формування української термінології в галузях: біології (Л. Симоненко), риторики (З. Куньч), мистецтвознавства (В. Іващенко), військової справи (Л. Туровська), ботаніки (І. Сабадош). До навчальних програм підготовки фахівців у вищих навчальних закладах введено спецкурси з основ науково-технічної термінології, наприклад, у Львівському національному університеті ім. І. Франка, в Національному університеті “Львівська політехніка” для студентів спеціальності “Документознавство та інформаційна діяльність”. Вперше вийшли у світ навчальні видання з українського термінознавства: раритетні видання підручник “Українське термінознавство” Т. Панько, І. Кочан, Г. Мацюк, посібник “Українська науково-технічна термінологія. Історія і сучасність” Г. Наконечної активно використовують в навчальному процесі [7; с. 8]. Засвоєнню знань студентами сприяють

видані навчальні посібники з документознавства (М. Комова), з юриспруденції (А. Нероба; Л. Чулінда), з автомобілебудування (Н. Нікуліна), з ботанічної номенклатури (В. Чопик, А. Єна; А. Шамота) [4]. Вийшли у світ навчально-методичні матеріали щодо термінологічної лексики в системі професійного мовлення, які підготував авторський колектив викладачів Національного університету “Львівська політехніка” (за ред. Г. Вознюка), науково-методичні матеріали з питань української та міжнародної термінології (за ред. Л. Пономаренка), відображення назв рослин в українських загальномовних словниках (В. Чопик, О. Гайдученко). У межах наукового напрямку **“Дослідження структурно-словотвірних особливостей термінів”** опубліковано монографію І. Кочан **“Динаміка і кодифікація термінів з міжнародними компонентами в сучасній українській мові”** [5]. Вагомими напрямками сучасного термінознавства є систематизація, упорядкування та стандартизація наявної наукової термінології за допомогою вилучення з неї слів-покручів, відродження окремих забутих або репресованих термінів, укладання **галузових словників, україномовних підручників, посібників, довідників, військових статутів, кодексів, державних стандартів на терміни і визначення, створення законодавчих актів українською мовою.**

Із 1992 року у Львівській політехніці видають серію **збірників наукових праць** із термінознавства, що пройшли тривалий шлях поступального розвитку: від збірника тез доповідей на Міжнародних наукових конференціях “Проблеми української термінології” до Вісника Національного університету “Львівська політехніка”. У фаховому науковому збірнику “Проблеми української термінології” публікують широкий спектр досліджень із питань теоретичних засад термінознавства та лексикографії, нормування та стандартизації термінології, з лексикографії та міжмовних зв’язків, термінології технічних, гуманітарних та природничих знань [9]. Із 1996 року веде свій літопис ще одне фахове **наукове видання** — “Українська термінологія і сучасність”, яке видають під егідою Інституту української мови НАН України [10]. У восьми випусках збірника публікують статті з питань історії, стану та перспектив розвитку української наукової термінології, термінології природничих знань та інформаційних технологій, гуманітарних наук. Належну увагу відведено термінологічній лексикографії та вивченню термінології в дидактиці вищої школи. Цікаві дослідження оприлюднено в збірнику матеріалів засідань Мовознавчої комісії і Комісії всесвітньої літератури НТШ “Український правопис і наукова термінологія: проблеми норми і сучасність” (Львів, 1996–1997); у збірнику матеріалів Всеукраїнської наукової конференції “Сучасна українська богословська термінологія: Від історичних традицій до нових концепцій”, яку провела Львівська богословська академія (Львів, 1998).

Серед **дисертаційних досліджень** із термінознавства, починаючи з 1990-х років, виокремлюється низка наукових студій, присвячених вивченню термінологічних систем української мови на діахронних зрізах. На матеріалах писемних пам’яток української мови в дисертаціях описано медичну номенклатуру XVI–XVIII ст. (Г. Дедик-Меуш), структурно-стильові та лексико-семантичні особливості заповітної документації, духівниць кін. XVII–XVIII ст. (Н. Білан), назви одягу в пам’ятках української мови XIV–XVII ст. (Г. Війтів), семантику побутової лексики (назви їжі, напоїв, продукти харчування) українських літописців кінця XVII-початку XVIII ст. (О. Крижко), назви кольорів у

пам'ятках XIV–XVIII ст. (М. Чікало), педагогічну лексику XVI–XVII ст. (О. Зелінська), друкарську термінологію XV–XVIII (Е. Огар). Писемні пам'ятки української мови дають багату лексику для реконструювання термінологічних систем, які функціонували в періоди вагомих історико-політичних, культурно-мовних процесів. Науковий інтерес до українського козацтва у сфері термінології реалізовано в дисертаційних дослідженнях військової лексики козацтва в українській мові XVII–XVIII ст. (Я. Рибалка), торговельної лексики запорізького козацького вжитку (Л. Бойко), тюркської військової лексики в мовленні українського козацтва (Г. Халимоненко).

Пам'ятки науково-практичного жанру XVIII ст. є цінним джерелом для термінологічного дослідження, оскільки традиція створення таких пам'яток в Україні дуже давня. Порадники, рецепти, замовляння активно перекладали, переписували студенти, канцеляристи, козаки, але на кінець XVIII ст. було опубліковано лише кілька таких документів. Серед них стародрук “Книжиця для господарства” (вийшла в Почаївській лаврі 1788 року) — збірник рецептів для лікування тварин, порад щодо ведення домашнього господарства. Біологічна та медична лексика цього Почаївського стародруку, а також інших лікарських порадників XVI–XVIII ст. стала об'єктом дисертаційних досліджень (О. Литвиненко, Т. Файчук).

У формуванні наукового стилю української мови, складником якого є термінологічно-номенклатурна система, визначну роль відіграла ціла низка видатних українських діячів науки, культури, освіти, духовенства. Дисертаційні дослідження присвячені непересічним постатям в історії українського термінознавства, а саме науковій лексиці у творах Кирила Транквіліона-Ставровецького (Г. Наєнко), філологічної термінології М. П. Драгоманова в системі української наукової термінології кінця XIX–XX ст. (В. Деркач), філологічної термінології М. Грушевського (О. Масликова), мовознавчим поглядам Олени Курило (Н. Глібчук).

Низка дисертаційних досліджень присвячена таким проблемам термінознавства, як:

— лексико-семантична структура термінів: конотативно-оцінний аспект семантики назв осіб за родом діяльності, місцем проживання та національною належністю (В. Іващенко), українські абстрактні іменники в загальноновживаній і терміній лексиці (О. Микитюк), семантична характеристика традиційних слів-символів (О. Сімович), лексична та граматична семантика іменників у словнику української мови: назви знарядь праці та споруд (О. Погрібна), семантична структура та лінгвостилістичні можливості назв руху (Т. Орлова), семантичний та стилістичний аспекти галузевої лексики у “Словнику української мови” в 11-ти томах (1970-1980 рр.) (В. Балог), запозичення з англійської мови в лексико-семантичну систему української мови кінця XX — початку XXI ст. (Н. Попова);

— структурно-словотвірна проблематика: системність, динаміка, кодифікація слів із міжнародними кореневими компонентами (І. Кочан), відономас-тичний словотвір у термінології та номенклатурі (О. Приймак), суфіксальні деривати в професійній термінології (Л. Сидоренко).

Термінологія економічно-правової та фінансової сфер представлена дослідженнями суспільно-політичної, юридичної лексики, яка була предметом лінгвістичних досліджень українських мовознавців як в історичному, так і в сучасному аспектах її вивчення. Історію становлення і функціонування юридичної термінології української мови вивчали М. Вербенец, юридичну лексику

кримінально-процесуального права Гетьманщини — Б. Стецюк, українську дипломатичну лексику періоду УНР — Н. Поліщук, формування суспільно-політичної лексики радянської епохи — А. Белая. Сучасні підходи до терміноутворення і терміновживання відтворили у своїх дисертаційних дослідженнях Т. Лепеха (лексико-семантичні та словотвірні-структурні особливості судово-медичної термінології), С. Толста (правничі термінологія в законодавчих актах України), Г. Сергеева (англомовні запозичення в українській правничій термінології). Державотворчі процеси в Україні та їх вплив на формування термінологічної лексики відтворено в дослідженнях щодо становлення та розвитку української термінології державного управління (Н. Коцюба), проаналізовано семантико-функціональний аспект суспільно-політичної лексики в пресі 90-х рр. XX ст. (І. Холявко).

Динамічний розвиток соціально-економічної сфери, впровадження ринкових відносин, міжнародні інтеграційні процеси зумовили бурхливу розбудову фахової термінології ділового життя, що спонукало до появи цілої низки досліджень: становлення і кодифікація української соціально-економічної термінології (Т. Дячук); українська термінологія ринкових відносин (О. Покровська); дієслівна лексика соціально-економічної сфери: на матеріалі мови ЗМІ кінця XX ст. (М. Навальна); новітня економічна термінологія та її стилістичне вживання в сучасній українській мові: на матеріалах періодичних видань (Г. Чорновол); аналітичні номінації в економічній терміносистемі: структурно-типологічний аспект (О. Чуєшкова); структурно-компонентна організація фінансово-бухгалтерських термінів (О. Чумак); сучасна українська термінологія маркетингу: семантика та прагматика (Д. Шафран), запозичення-англіцизми в сучасній українській мікроекономічній термінології (А. Олійник). Процеси формування української військової лексики в її історичному розвитку на сучасному етапі вивчали Л. Туровська, Я. Яремко.

У тематичній групі дисертаційних досліджень із **термінології природничих знань** провідне місце займають дисертації з медичної, біологічної, фізичної і хімічної термінологічної лексики. Медична термінологія виникає, порівняно з іншими терміносистемами, набагато раніше, однак тематика наукових розвідок засвідчує актуальність вивчення термінологічного і номенклатурного апарату медицини і в ретроспективному, і в сучасному зрізі. Досліджували становлення термінології медичної радіології (І. Корнієнко), формування медичної клінічної термінології (Н. Місник), структурно-семантична характеристика кардіологічної термінології (Р. Стецюк), структура і лінгвістична системність термінології з генетики (Т. Соколовська). Проводили когнітивно-ономасіологічний аналіз назв лікарських рослин (В. Калько), вивчали структурно-семантичні характеристики медичної термінології та народних найменувань шкірних хвороб (О. Петрова), а також процеси формування української ветеринарної лексики (М. Дмитрук).

Біологія переважно представлена дослідженнями номенклатурних ботаничних, зоологічних, орнітологічних назв: структура словотворчих парадигм українських назв тварин і рослин (Р. Бачкур), типологія епідигматичних відношень полісемічних флороназв та їх похідних (В. Пітель), лексико-семантична і словотвірна структура зоологічних назв (О. Карабута), лексико-семантичний аналіз назв хижих тварин у російській мові донаціонального періоду в зіставленні з українською (Н. Адамчук), історія формування української орнітологічної номенклатури (І. Сокол).

Специфіка формування і функціонування української хімічної, фізичної, геологічної, мінералогічної термінології і номенклатури були предметом пильної уваги дослідників від часу започаткування свідомої термінотворчої діяльності. Наукові традиції в останні два десятиліття продовжили Г. Наконечна (хімічна термінологія), М. Годована (сучасна геологічна термінологія), І. Процик (фізична термінологія другої половини XIX — першої третини XX ст.), І. Волкова (лексико-семантична характеристика фізичної термінології 90-х років XX ст.), Н. Цимбал (термінологія органічної хімії 90-х рр. XX ст.), Н. Овчаренко (способи номінації і словотворення в мінералогічній термінології). Досліджували українську екологічну термінологію (С. Овсейчук).

Термінологія технічних наук та інформаційних технологій. Лінгвістичне дослідження, систематизація і класифікація української науково-технічної термінології становить вагоме завдання сучасного термінознавства, оскільки НТТ інтенсивно еволюціонує, розвиваючись як на логічному (поняттєвому) рівні, так і на лінгвістичному (термінологічному).

До дисертаційних досліджень, у яких комплексно розглядають питання функціонування науково-технічної термінології, належать праці: Н. Непийводи (функційно-стилістичний аспект науково-технічної літератури), О. Лисенко (освоєння німецькомовних запозичень в українській науково-технічній термінології), Т. Михайлової (семантичні відношення в науково-технічній термінології), Г. Рашкової (когнітивно-номінативний аспект системи дериваційних засобів науково-технічної термінології), І. Гавриш (розвиток українського наукового стилю 20-30-х років XX ст.).

Досліджено науково-технічну термінологію: металургійну (Н. Ктитарова, Н. Стаховська), пожежно-технічну (О. Кучеренко), електротехнічну (Л. Козак), машинобудівну (О. Литвин, Н. Нікуліна), транспортну (С. Сірик), комп'ютерних мереж, захисту інформації (А. Ніколаєва, Л. Філюк), будівельну (В. Марченко), матеріалознавства (О. Дияк), нафтогазової промисловості (С. Дорошенко), громадського харчування (С. Руденко), легкої промисловості (Г. Хмара), реалій (назв посуду) побутово-виробничого призначення (О. Малюк, Н. П'яст).

Вивчають термінологію сільського господарства: гідромеліоративну термінологію (Л. Малевич), термінологію садівництва (Л. Костенко), терміносистема економіки агропромислового комплексу (Т. Кравченко).

Термінологія гуманітарних наук підтверджує давність культури осмислення слова спеціальної сфери вживання як терміна. Відродження та зміцнення суспільного статусу релігії в Україні спонукає до вивчення церковно-релігійної термінології. Сакральну термінологію вивчали в таких аспектах: склад, джерела і шляхи формування української церковної термінології: назви церковних чинів і посад (С. Бібла), лексико-семантичні та граматичні параметри назв релігійних свят (І. Бочарова), формування номенклатури назв релігійних споруд (Н. Піддубна), формування української церковно-обрядової термінології: назви богослужбових предметів (Н. Пуряєва).

Багату лексику для дослідження містить мовознавча термінологія, датування якої починається з появою граматики XVI ст.: 1586 року була надрукована граMATика у Вільно, 1591 року вийшла граMATика із назвою "Адельфотес", яку уклали студенти Львівської школи, 1596 року з'явилася граMATика Лаврентія Зизанія, 1619 року в м. Євю біля Вільно вийшла праця М. Смотрицького. Досліджували мовознавчу термінологію В. Захарчин (мовознавча термінологія кінця

XIX-початку XX ст.), О. Медвець (граматична терміносистема: історія і сучасний стан), Н. Попович (семантико-граматичні функції загальнонаукової та загальнонавчальної лексики у філологічному тексті).

Унікальне дослідження риторичної термінології виконано З. Куньч, яке, зокрема, містить ґрунтовне вивчення генетичних джерел спеціальної лексики науки красномовства, виявлення впливу давньогрецької мови на номінацію риторичних понять у давньоруські часи, обґрунтування давності засадничої риси українського терміноутворення орієнтуватися на рідномовний ґрунт [6].

Серед дисертаційних досліджень вагоме місце займають роботи з термінології психології і педагогіки (Л. Веклинець, Т. Бевз, П. Селігей, М. Разумейко, Т. Парасюк), бібліотечно-бібліографічної та видавничої термінології (М. Сташко, М. Процик), музичної термінології (С. Булик-Верхола), термінологічної лексики художньої різьби по дереву (О. Гриджун), художнього розпису (Ю. Рисіч), театрального мистецтва (А. Костюк). Вивчали лексико-семантичну характеристику, співвідношення національних та інтернаціональних термінів у галузі фізичної культури і спорту (О. Боровська).

Науково-теоретичний доробок з українського термінознавства з-за кордону представлено працями О. Горбача, З. Ганудель, А. Вовка.

Бібліографія українського термінознавства охоплює низку бібліографічних покажчиків. Загальний огляд термінологічної роботи в Україні із хронологічним охопленням 1947–1980 років знаходимо в покажчику “Термінознавство на Україні”, який уклали М. Богуцька і А. Лагутіна [1]. У бібліографічному покажчику “Українська термінографія”, який уклала М. Комова, відображено видання українських термінологічних словників, довідників, енциклопедій за 1948–2002 роки. Персональна біобібліографія вчених термінологів представлена покажчиками “Анатоль Вовк” (за редакцією Б. Рицаря, М. Комової), “Олекса Горбач” (за редакцією Б. Рицаря, Р. Микульчика). Останні три покажчики підготовлено і видано в Національному університеті “Львівська політехніка” в “Термінографічній серії *Словосвіт*” [2; 4; 7].

Висновки. Таким чином, за два десятиріччя незалежності України дослідження наукової термінології набули поширення в соціальному просторі, розширилося поле її суспільного функціонування в системі соціальних комунікацій усіх рівнів.

Перспективи подальших досліджень. Нерозв’язаними залишилися питання вироблення методологічних засад упорядкування української наукової термінології. Не втратило своєї актуальності підготування системи наукової, навчальної, довідкової літератури, її адаптації до потреб соціальної комунікації у сфері науки, освіти, культури.

-
1. Анатоль Вовк / Нац. ун-т “Львів. політехніка”; Ред. Б. Рицар, М. Комова. — Львів: Ліга-Прес, 2002. — 64 с. — [Термінографічна серія *Словосвіт*].
 2. Богуцкая М. Терминоведение на Украине: Библиограф. указ. (1947–1980) / М. Богуцкая, А. Лагутина. — К.: Наук. думка, 1982. — 106 с..
 3. Комова М. В. Документознавча термінологія: Навч. посібник / М. В. Комова. — Львів: Вид-во Нац. ун-ту “Львівська політехніка”, 2003. — 167 с.

4. Комова М. В. Українська термінографія (1948-2002): Бібліограф. покажч. / М. В. Комова. — Львів: Ліґа-Прес, 2003. — 112 с.
5. Кочан І. М. Динаміка і кодифікація термінів з міжнародними компонентами в сучасній українській мові / І. М. Кочан. — Львів, 2004. — 519 с.
6. Куньч З. Й. Українська риторична термінологія: Історія і сучасність: Монографія / З. Й. Куньч. — Львів, 2006. — 215 с.
7. Наконечна Г. В. Українська науково-технічна термінологія: Історія і сьогодення / Г. В. Наконечна. — Львів: Кальварія, 1999. — 110 с.
8. Панько Т. І. Українське термінознавство / Т. І. Панько, І. М. Кочан, Г. П. Мацюк. — Львів: Світ, 1994. — 210 с.
9. Проблеми української термінології: Зб. наук. праць / Відп. ред. Л. М. Полюга. — Львів, 2010. — 130с.
10. Українська термінологія і сучасність: Зб. наук. праць. Вип. 8 / НАН України. Ін-т укр. мови; Відп. ред. Л. О. Симоненко. — К., 2009. — 316 с.

**RESOURCES OF SOCIAL SCIENTIFIC COMMUNICATION
IN ASPECT OF DEVELOPMENT OF UKRAINIAN TERMINOLOGY
IN YEARS OF INDEPENDENCE OF UKRAINE**

Maria Komova

Lviv Polytechnic National University,
Stepana Bandery Str. 12, 79013, Lviv, Ukraine

E-mail: maria.komova@gmail.com

In the article the processes of forming of resources of social scientific communication are reflected in the context of development of Ukrainian terminology.

Key words: social communications, document, terminology.

**РЕСУРСЫ СОЦИАЛЬНОЙ НАУЧНОЙ КОММУНИКАЦИИ
В АСПЕКТЕ РАЗВИТИЯ УКРАИНСКОГО ТЕРМИНОВЕДЕНИЯ
В ГОДЫ НЕЗАВИСИМОСТИ УКРАИНЫ**

Мария Комова

Национальный университет “Львовская политехника”,
ул. Степана Бандеры, 12, 79013, Львов, Украина

E-mail: maria.komova@gmail.com

В статье освещено процессы формирования ресурсов социальной научной коммуникации в аспекте развития украинского терминоведения.

Ключевые слова: социальная коммуникация, документ, терминология.

Стаття надійшла до редколегії 01.09.2011

Прийнята до друку 26.09.2011